

POSUDEK DIPLOMOVÉ PRÁCE

Člověk v hádankách. Příspěvek k českému jazykovému obrazu světa.

Bc. Linda Boháčková

předkládána na Ústavu českého jazyka a teorie komunikace
Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Předkládaná práce stojící na pomezí jazykovědného, konkrétně etnolingvistického, humanitního, konkrétně (slovesně) folkloristického, a sémiotického diskurzu je solidním teoretickým základem i dostatečným množstvím primárních pramenů podloženým a metodologicky promyšleným textem s realisticky stanoveným badatelským cílem charakterizování obrazu člověka, tak jak je konstruován v českých a moravských hádankách.

Samotné obecné zaměření práce na výzkum historické vrstvy drobných folklorních žánrů je v současnosti nepochybně třeba uvítat, a to především v domácím etnologickém diskurzu, který od 70. let 20. století často považoval obsahové analýzy tohoto typu za ideologicky podezřelé, popřípadě je rovnou označoval za „buržoazní pavědu“ – pokud tedy neakceptoval jejich metodologicky rozvolněnou, pseudomarxistickou formu. Na nezáměr o tuto problematiku bohužel částečně navázala i současná česká etnologie, která slovesně folkloristická studia rozhodně neklade do centra svého zájmu, a až do doby relativně nedávné je považovala téměř za antikvární.

Podobně aktuálně je možné vnímat i akcent práce na problematiku hádanek, které se v dnešní mezinárodní folkloristice znovu stávají výrazným tématem výzkumu, organizovaných často ve spolupráci nejen s v tomto směru tradičními filologickými obory, ale i lingvistickou a kognitivní antropologií.

Práce je ve svém obecném tématu a především ve snaze analyzovat „lidová“ data na základě inspirace domácím i zahraničním etnolingvistickým výzkumem a sémiotickými přístupy z pohledu etnologie originální; v domácí i zahraniční literatuře zabývající se drobnými folklorními žánry jen obtížně najdeme větší množství podobně ambiciózních textů zabývajících se žánrem hádanek, dnes často a snad neprávem považovaným za badatelsky neatraktivní.

Tématem, přístupem i interdisciplinárním rozměrem vysoce kvalitní text zaujme především precizní práci s – vzhledem k dnešním a lokálním poměrům – relativně velkým množstvím analyzovaných jazykových dat, minuciózní práci s nimi na poli originálně pojeté analýzy, a zajímavými závěry (nejen) z této analýzy vyplývajícími, které vypovídají mnohé o úloze somatismů v tradiční lidové kultuře.

Práce ve své obecné teoretické rovině vychází především z teorií jazykového obrazu světa a kognitivní etnolingvistiky, konkrétně pak ze studie etnolingvistky H. Kazancevové analyzující a klasifikující běloruské, ruské a polské hádanky tematizující člověka, která chápe hádanku jako svébytný šifrovaný text označující určitým způsobem denotát.

Autorka posuzované práce s využitou literaturou zachází nejen dovedně, ale i inovativně; například výše zmíněnou klasifikaci hádanek H. Kazancevové, dělicí hádanky o

člověku na tři základní skupiny (hádanky o vývoji člověka a lidském věku, hádanky o stavbě a vnější podobě lidského těla, a hádanky o jednotlivých částech lidského těla) doplňuje na základě analýzy českého a moravského materiálu o kategorii čtvrtou (hádanky kódující základní činnosti člověka). Přemýšlivý a kritický přístup k použité literatuře se ale prolíná posuzovanou prací jako celkem.

Analyzovaný pramenný materiál představuje poměrně úctyhodný soubor zahrnující část publikovaných hádankových souborů na území České republiky v relativně rozsáhlé časové ose; největší důraz je kladen na „lidové“ hádanky z období posledních dvou století. Potenciální výtka ze strany etnologie by mohla směřovat snad jen k jistému odstupu od skutečně primárních pramenů či akademických edic (například využití Kopáčovy a Schwarzovy edice textů Jana Jeníka z Bratřic na úkor akademického vydání těchto textů dlouhodobě zpracovávaných Jiřím Traxlerem, či použití Plickovy syntetizující práce *Český rok...*); na druhou stranu velice potěší registrace rozsáhlé rukopisné kartotéky hádanek významného českého folkloristy Rudolfa Lužíka uložené v Etnologickém ústavu Akademie věd, v.v.i., byť úkolem práce není její důkladnější analýza.

Za velice ambiciózní lze naopak považovat využitou sekundární literaturu, zahrnující úctyhodné množství relevantních textů k tématu, včetně titulů, které lze dnešní etnologií označit téměř za esoterické (např. *Vergleichende Rätselforschungen* nejvýznamnější postavy finské folkloristiky 20. století Antti Aarneho z roku 1918).

Sympatický je skutečně fundovaný přehled v základní etnologické/folkloristické literatuře, zahrnující nejen zásadní texty k tématu drobných folklorních žánrů (především zakladatelská stať Václava Flajšhanse) a fundamentální obecnější syntetizující práce (z těch zahraničních především *Formen der „Volks poesie“* Hermanna Bausingera a *Einfache Formen* Andrého Jollese), ale například i texty zabývající se dějinami oboru. Být není část těchto textů v práci výrazněji využívána, a jde spíše o zásadní, historické texty 20. století, dokládají autorčin úctyhodný přehled v oborové literatuře a především její transdisciplinární uchopování tématu.

K celku bezesporu kvalitní práce je možné jen obtížně vznést nějaké výtky či tázání po doplnění; potenciálním a spíše marginálním podnětem by mohlo být například rozšíření úvodního historického exkurzu, kde by možná bylo vhodné zmínit variabilitu specifických sociálních funkcí hádanek v různých kulturách a společnostech.

Větší prostor by mohl být například věnován v práci zmiňovaným severogermánským hádankám a hádankářským soubojům, které například v *Gestumblindiho hádankách*, tvořících součást *Ságy o Hervaře*, nedávno přeložené do českého jazyka v kvalitní komentované edici Jana Kozáka Jr., velice plasticky ukazují roli hádanek ve středověké Evropě, ale především specifickou kulturní roli hádanek v skandinávském prostředí, kde sloužily nikoli jako demonstrace intelektuálních schopností, ale v první řadě jako symbolický kapitál vykazující příslušnost k dobové společenské elitě. Především komentář k této vynikající edici by mohl autorku práce potenciálně navést k dalšímu přemýšlení o hádance jako významné narativní formě, která je zároveň potenciální antropologickou univerzálií.

Svébytnou kapitolou by mohl tvořit i antropologický exkurz například do oblasti některých částí subsaharské Afriky, kde jsou hádanky integrální součástí disciplinačního jazykového diskurzu a dokonce – vedle přísloví - využívány v rámci právních argumentů při soudních sporech.

V rámci nástinu současného folklorního repertoáru a synkreze lidového, umělého a profesionálního hádankářství v oblasti českých zemí by bylo – vedle nepochybně sympatické registrace dnes nebývale aktuálního žánru *nepřavých hádanek*, žánrově interferujících s (především dětskými) anekdotami – možná vhodné zmínit i další soudobý žánr detektivních hádanek (*Horror-Rätzel*), stojících na svébytném pomezí hádanky a slovní hry, které jsou dnes extenzivně komerčně exploatovány (série společenských her *Černé historky*).

Součástí práce jsou i kvalitně zpracované přílohy demonstrující příklady hádankových textů v dílech Karla Jaromíra Erbena, Boženy Němcové a Johna Ronalda Reuela Tolkiena (tuto část příloh je ale možné z hlediska obsahu práce považovat za částečně nadbytečnou; všichni zmiňovaní autoři totiž kreativně - z úhlu pohledu dnešní folkloristiky možná až *příliš* kreativně – literárně přetvářeli autentické folklorní texty české nebo germánské lidové tradice, v případě Tolkiena pak institut hádankářského soupeření, a jejich výpovědní hodnota v celkovém kontextu práce tak není příliš výrazná) a cenný soupis shromážděných hádanek.

Svým rozsahem je předložená diplomová práce více než dostačující, dovedně strukturovaná a v neposlední řadě pečlivě napsaná.

Z formálního hlediska je práce výborná; k jejím hlavním pozitivům patří vytříbený styl i práce s jazykem, absolutní minimum překlepů a dalších formálních nedostatků, úhledná úprava textu, a dále pak používání jednotné terminologie.

Závěrem je možné konstatovat, že práce představuje cenný příspěvek k domácím bádáním na poli analýzy konstruování jazykového obrazu světa, z etnologického úhlu pohledu pak přináší celou řadu objevných generalizací a nových cenných zjištění v oblasti výzkumu drobných folklorních žánrů, současnou domácí slovesnou folkloristikou relativně opomíjených.

Práce vykazuje do budoucna značný badatelský potenciál a výstup z ní by mohl jistě být vítaným *publikovaným* příspěvkem k nepochybně zajímavému a z prezentovaného úhlu pohledu dnes nepříliš frekventovanému tématu.

Z tohoto důvodu si dovoluji vyslovit hodnocení směřující k dostatečnému naplnění požadavků kladených na práce tohoto typu a na tomto základě její *doporučení k obhajobě* ve stávající podobě a její hodnocení známkou *výborně*.

V Praze dne 6. června 2013

PhDr. Petr Janeček, Ph.D.
Ústav etnologie
Filozofická fakulta
Univerzita Karlova v Praze